

Մակաթուշտի (epyornis) և ջայլամի հաւկիթներուն մեծ տրամագիծերը այնպէս կը համեմատին իրարու հետ ինչպէս 2 առ 1: Պէտք է ենթադրել որ երկու թռչուններն նոյն համեմատութիւններն ունենան իրենց մէջ ինչ որ ունին իրենց հաւկիթներն: Արդ, ջայլամի բարձրութիւնը 2 մէջը ըլլալով, այն առեւ, մակաթուշտի հասակը պիտի ըլլայ 4 մէջը: Եթէ մենք մակաթուշտի հաւկիթներէն զատ՝ բաղդատելու համար ուրիշ առարկայ չունենայինք՝ ձեռքերնիս, մեր ըրած ենթադրութիւններն շատ տարակուսական պիտի ըլլային: Վասն զի հաւկիթներուն ունեցած մեծութիւնները՝ նոյն տեսակաց մէջ ուսկից իրենք առաջ կու գան՝ համեմատական ըլլալէ շատ հեռի են: Բայց ոսկերաց ըննութիւնը հաւկիթներուն հետ միանալով՝ զմեզ այն եզրակացութեան կը տանի որ մակաթուշտին հասակը պէտք է ըլլայ ընդ մէջ 3 և 4 մէջրի, և համեմատելի՝ ստնաուտրաց մէջ ընծուղտի ունեցած հասակին հետ:

Կղզւոյն մի քանի տեղեաց բնիկներուն ըսածին նայելով՝ Մագազակարի այդ հսկայ թռչունը դեռ հիմայ ալ գոյութիւն պիտի ունենայ, բայց խիստ հազուագիւտ է: Ի հակառակէն՝ միւս կողմանց բնիկները կը մերժեն անոր այժմոսն գոյութիւնը: Բայց սոյն թռչունին նկատմամբ շատ հին աւանդութիւն մը գտնէ կայ թէ վիթխարի մեծութիւն ունէր և թէ եզ մը կը զգետնէր ու զայն իրեն ճարակ կ'ընէր: Ահա այս թռչունին կ'ընծայեն Մալկաշներն այն հսկայ հաւկիթներն որ դեռ ևս կը գտնուին իրենց կղզւոյն մէջ: Հարկ չկայ ըսելու որ մեր յիշատակած աւանդութիւնը այնքան բարբեր կ'ընծայէ մակաթուշտին՝ որոնք ստուգութենէ շատ հեռի են, սակայն ժողովրդական կարծիքը զայն վիթխարի և քհարկու որսաթռչուն մը համարած է, արեւելեան վիպաց մէջ եղած տիտանահաւին նման, որ չունէր ո՛չ մագիլ, ո՛չ թռչելու յարմար թևեր, ու կը անաւնէր խաղաղիկ որսակաւ նիւթերով:

ԺՅՅՐՈՒՄ ՍԵՆՏ ՀԻԼԵՐ.

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ս. ԳՐՈՑ

ԸՍՏ ՀԱՅԿԱՅ ՇՐՋԱՆԻ

ՏԻՒ ԲԱՐՏԱԿԵԱ ԷՆ 410

Բ. Կարելի՞ է վրիպակ համարել Ս. Գրոց մէջ եղած զանազան ժամանակագրութիւնները, թէ սխալ հասկացողութիւն ժամանակագիրներու:

Եթէ հին ազգաց բերաւոր տարիներու ժամանակագրութիւնները կրցանք համաձայնեցնել ճիշդ ժամանակագրութեան հետ, մեր գրութեան թ գլխոյն մէջ, չէ՞ կարելի հիմա ալ Ս. Գրոց մէջ տեսնուած զանազան և հակասական կարծեմած ժամանակագրութիւնները համաձայնութեան մէջ դնել: Այս է, ցոյց տալ կ'ուզենք, թէ երբայականը, Եթեմեանսիցը, և Պողոս առաքելոյն նշանակած ժամանակագրութիւնները չեն հակասեր իրարու, ինչպէս առ երեսու մի միւսին շատ աւելի երկար ժամանակամիջոց դրած տեսնուի:

Եւ արդ մենք ուզելով պաշտպանել մեր խնդիրը, կը դիմենք այս չորրորդ կանոնին՝ զոր նախընթաց յօդուածիս մէջ յիշատակեցինք: Այն է, « Առ ուղիղ Իմանալ զքնագիրս, որք թուին հակառակ իրերաց, պարտ է քաջ զննել թէ զինչ իրաց խօսին, կամ յինչ կէտէ սկսանին և յինչ կէտ աւարտեն զչափ Իւրեանց » (Տեսութիւն Ս. Գրոց): Այս կանոնն ունենալով մեր դիմացը, կընանք յայտնապէս ըսել թէ Ս. Գրոց զանազան հեղինակներէ գրուած ժամանակագրութիւնները, մի և նոյն նիւթի վրայ, ոչ ամենքը նոյն ժամանակէ սկսած են, թէ և վարձանին նոյն ըլլայ, որ է Սողոմոնի տաճարին շինութեան սկսիլը: Այսպէս ցուցանենք առաջին մասը, թէ մէկնակէտ նին նոյն չէ՞ այս յիշատակեալ հեղինակաց համար, թէ երբ Եգիպտոսէ ելլելու թուականը կը սկսի, և եթէ այս կէտս սահմանենք, արդէն երկրորդ կէտը՝ տաճարի շինութիւնը՝ որոշ է, այն ատեն Ս. Գրոց ժամանակագիրները համաձայնեցուցած կ'ըլլանք:

Երբ այս ժ զլիոյն Ա. մասին մէջ Ելից գրոց պատմութեան սկսուելուն վրայ խօսք ըրինք, ցոյց տուինք թէ հեղինակներէն ոմանք Յովսէփայ ժահուրնէն կը դնեն իւրայեւացոց Եգիպտոսէ ելլելու թուականը. իսկ ուրիշները կը համարէին Յակոբայ կամ Յովսէփայ Եգիպտոս մտնելու օրէն. այսպէս եւ Եգիպտոսէն ելլելու ժամանակը հարկ է որ տարբեր ըլլայ, ըստ հեղինակաց Ս. Գրոց:

Ելից գրոց նախադրութիւնը գրողին բացատրութեան համեմատ, այս գիրքս նախապատիւ զոյ սաի ստ Հրեայուն. վասն զի գերութեան լուծը թօթափեցին և դէպի ազատութիւն դիմէին: Արդ այս ազատութեան պատմութիւնը՝ երբ սկսած կը համարին Ս. Գրոց հեղինակները. արդեօք իւրայեւացոց Եգիպտոսէն ելլելու օրէն, թէ Եգիպտոսէն հանելու առաջին շարժիչին՝ առաջին փորձէն, որ յետ շատ ժամանակներու, նա ինքն առաջնորդ զօրավար եղաւ զանոնք հանելու Եգիպտոսի շղթաները խորտակելով՝ ազգ մը ամբողջ դէպի այն լեռը՝ ուր պիտի լսէին տասնաւորանոց պատուիրանները:

Ո՞վ կրնար ըլլալ այս մարդս, եթէ ոչ Մովսէս:

Մովսէս որ Եգիպտացոց ժիւ հարստութեան ժամանակ, և Յովսէփայ մահուանէն 44 տարիներ վերջը ծնած էր, փառաւորն մը ժամանակ, որ ըստ Ելից գրոց. « Ոչ գիտէր զՅովսէփ », որոյ անունը յիշատակուած չէ, բայց արդի Եգիպտագիտաց լոյս հանած պատմութենէն կրնանք ժամանակը ճշդել: Թէ և Եւսեբիոսի Փրոտինիկոսի մէջ յիշած թագաւորաց ոչ միոյն կը համապատասխանէ, սակայն ջանացինք քննութեամբ համաձայնեցնել փառաւորներու ժամանակը՝ իրենց անուամբ՝ Յովսէփայ և Մովսէսի ժամանակներուն հետ. թէ և ոչ մի նոր հեղինակ այսպիսի փորձ ըրած է, կամ ինծի անձանթ է. ձեռնարկս գիտնոց կաճափն կը յանձնեմ, յուսալով օգտակար ըլլալ պատմագրաց:

Փարաւորն Յովսէփայ և Մովսէսի ժամանակները

Ա. — Որքան որ արտաքին պատմիչք և արձանագրութիւններ Եգիպտացոց, չեն յիշատակեր Յովսէփը, կամ ըստ փարաւորնի անուանադրութեան Փսոմիթոմբանէն, սակայն կայ այնպիսի ներքին կապեր՝ որ Յովսէփայ ժամանակակից փարաւորն կ'որոշէ միւս փարաւորներէն:

Ամենովփիւ Դ մեծ ծրագիր մը պատրաստեւ էր, այն է, հաստատել նոր կրօնք մը՝ փոխան բազմաստուածութեան՝ միաստուածութիւնը:

Արդի կամ Արդիւ՝ Եգիպտացոց լեզուաւ նշանակէ սկաւառակ Արևու, և ըստ Եբրայեցոց Արդիւն՝ Տէր: Արդ Ամենովփիւ յաջողցնելու համար իր ծրագիրը, Թողոց Թեբէ մայրաքաղաքը և շինեց այս քաղաքին հիւսիսակողմը՝ Պա-Արդիւ, որ է Héliopolis, և ըստ մեզ Արեգ քաղաք, Սուրբ գրոց մէջ յիշատակուած: Այս քաղաքէս էր Ասանիթ, «Դուստր Պետափրեայ քրմի Արեգ քաղաքի» Ինն. ԽԱ. 45. զոր փառաւորն Յովսէփայ կողակից ըրաւ Դիտելի է որ, Արեգ քաղաքը, երկար ժամանակ չմնաց իբր մայրաքաղաք Եգիպտոսի. վասն զի Ամենովփիւ Դին՝ յաջորդեց իւր փեսայն Աի = Այ, թագաւորելուն պէս Թողոց Արեգ քաղաքը և Թեբէ վերստին մայրաքաղաք ընտրեց, որով ժիւ Հարստութիւն Եգիպտացոց Ամենովփիւ Դիւ կը դադրի և Այէով կը սկսի ժիւ Հարստութիւն: Արդ, ժիւ Հարստութիւնը՝ իբր նոր կայսրութիւն, կը սկսի Ամոս Ա. ու, (Ամոսիս ըստ այլոց): Սա ունեցաւ որդի մը՝ Նոփեթուարի կնոջէն, որ էր դուստր կամոս Թագաւորին և Սահ-հատէպ Թագուհւոյն, և կոչուեցաւ Ամեն-հոտեպ Ա (Ամենովփիւ Ա): Այս Ամեն-հոտեպ կամ Ամենովփիւսը, օրինաւոր սահմանադրեց ամուսնութիւնը ընդ քրոջ, որ և տեղեց մինչև Քրիստոնէութեան ժամանակ:

Արդ Ամոսեան ցեղին մէջ միայն չորս Ամենհոտեպ կամ Ամենովփիւս եղած են, և թէ չկայ բնաւ Ամենովփիւս Ե. մը: Ուրեմն հաստատութեամբ կրնանք ըսել թէ Ամենովփիւս Դ. է ժամանակակից Յովսէփայ:

Բայց Ելից Դրոց նախադրութեան հեղինակը՝ Ամենովփթիս մը կը զնէ՝ ժամանակակից Մովսեսի, արեօք թ՝ զրի մը առաւելութեամբ տարբեր անձնատրութիւն ենթադրելու է. բայց այս յայտնի է որ Ամենոսեան ցեղը կը վերջնապէս Ամենովփիս Դ.ով. որ չունենալով արու զաւակ, Հարստութիւնը անցաւ այլ ցեղի, ինչպէս վերը յիշատակեցինք. հետեալաբար Ամենովփիս Դ.էն վերջը՝ չկրնար ըլլալ Ամենովփիս մ'ալ, եթէ ոչ նոյն համարել նոյն ինքն Ամենովփիս չորրորդն:

Արդ, Աէ, Տէր ըլլալով Եգիպտոսի զահուն և տեսնելով թերացուցող կրօնական կոխն ընդդէմ Արեգացւոց, խռհմութիւն համարեցաւ իր զահուն հաստատութեանը համար՝ թերացուցող կողմը բռնել և աթոռ փոխադրել թերէ՛ Հոս կը պատշաճի մտցնել Ելից բացատրութիւնը, թէ՛ « Եկաց այլ թագաւոր որ ոչ գիտի գովսէփ » Ելը. Ա. 8: Այլ թագաւոր՝ ի հարկէ նշանակէ այլ Հարստութիւն այլ իշխանութիւն եւ գիպտական, վասն զի անկաւ ժի՛ Հարստութիւնն և տեղը անցաւ ժի՛ Հարստութիւնը.

Ոչ գիտիք, այսինքն է չանչաչաւ Յովսեփայ իշխանութիւնը: Արդարեւ, նախ չենք գիտեր թէ Յովսէփ որքան ժամանակ մնաց իւր իշխանութեանը մէջ, բայց հաւանական է թէ ինչալով ժի՛ Հարստութիւնը, կը դադրէր նաև իշխանութիւն Յովսեփայ. բայց իւր ազդեցութիւնը, բնականաբար, չէր դադրեր, մանաւանդ Արեգի արքունիաց և քուրմերու շրջանակին մէջ որ միաստուածութեան կողմնակից էին. և Արեգացի քուրմերը խիստ զօրաւոր էին. վասն զի երբ Յովսէփ ստացաւ բոլոր Եգիպտոսը Փարաւոնի՝ ազատ մնաց Արեգ քաղաքը ինչպէս ինքնոց վկայութենէն յայտնի է « Եւ հոգ երկիրն Փարաւոնի և զժողովուրդն ծառայեցոյց իւր ի ստրուկս, ի ծագաց սահմանացն Եգիպտոսի մինչև ի ծագ նորուն, բաց յերկրն քրմացն զի ոչ ստացաւ զնոսա Յովսէփ. քանզի տալով տայր պարգևս բոլորն փարաւոնի, և ուստէին զպարգևսն զոր տայր նոցա փարաւոն. վասն այնորիկ ոչ վաճառեցին զեր-

կիրն իւրեանց »: Իննդ. Խ. 20-23: Բայց որովհետև Ամենովփիս Դ. Արեգ քաղաքի քուրմերը կը ճանչար, վասն զի զանոնք ընտրած էր իրը քուրմ իր նոր ստեղծած կրօնքին համար, հետեալաբար անոնց միայն կ'ընէր այս պարգևները. և միւս կրօնքներու քուրմերը իրը ստրուկ Փարաւոնի իշխանութեան տակը մնացին: Այս եղաւ շարժառիթ որ թերացիները հանց ընդդէմ Արեգացւոց: Մինչդեռ ստոնք տեսնելով թերացուցող զօրանալը և նոր թագաւորը անոնց կողմը, կրթեցան Յովսեփայ իրբն իրենց խնամի Ռամսէթի պատճառաւ: Եւ յիշաւ Յովսէփ՝ Հարստութիւնը փոխուելով, ինկած էր իր առաջի պաշտօնէն, սակայն մնաց իրը իշխան՝ և կրնար ուսնեցած ըլլալ ուրիշ պաշտօն մը նոր տէրութեանը մէջ. և իշխան մեռած. վասն զի մեռնելէ վերջը « Եղին զնա ի տապանի » Իննդ. Խ. 25: Իբրև Եգիպտոսի իշխան մը՝ չէր կրնար Յովսէփ խնդրել շնորհ մը թաղել տալու զինքը Քանանացւոց երկիրը, ինչպէս խնդրեց նա իր հօրը ոսկերաց համար: Եւ որքան որ թաղուեցաւ Եգիպտացւոց տապանին մէջ, բայց խնդրեց իր եղբայրներէն շնորհ մը՝ որ երբ ելլեն Եգիպտոսէ իր սովորները հեւ տերնին տանին, ինչպէս որ ըրաւ Մովսէս: Եար.

Հ. Խորհ. ՍԻՍԱՆ

ԱՐԵՎԱԿԱՍՅՔ - SOLSTICES

Ձմեռնային արևադարձը՝ ըստ Անանիա Շիրակացւոյ ձմեռնային նահանջումը, մեզի պատեհ առիթ կու տայ արևակայից վրայ երկու խօսք ըսելու:

Արևակայ ըսելով կը հասկըցուի, թէ՛ բառին կազմութենէն և թէ՛ աստեղագիտական իմաստով, այն կէտը՝ նշանակեալ օրուան, որ Արևուն կեդրոնը հասնելով՝ իւր առերևոյթ շարժման ժամանակ դադար կ'առնու մի քանի օր, և այս դադարումէս վերջը՝ կը սկսի իր առաջուան ունեցած